

INTERFERENȚE DINTRE NUMISMATICĂ ȘI ONOMASTICĂ ÎN SPAȚIUL ROMÂNESC. PRELIMINARII GENERALE (I)

Valentin ARAPU

Problema interferențelor dintre numismatică și onomastică în spațiul românesc reprezintă o posibilitate de abordare interdisciplinară și pluridisciplinară. Onomastica studiază formarea, funcționarea și evoluția numelor proprii. În trecut studiul numelor proprii a fost „subordonat diverselor domenii de cercetare umaniste”, la originile onomasticii numele proprii erau studiate de istorici, geografi, arheologi, antropologi, filozofi, teologi. Actualmente, onomastica este percepută ca o disciplină lingvistică, pentru care sunt caracteristice abordările istorico-filologice axate pe *etimologia* numelor proprii. Filosofii „consideră că numele propriu are un sens rezultat în urma raportului care se stabilește între nume și individul numit (extralingvistic), acceptând importanța funcției referențiale și latura semantică a numelui”. Onomastica include numeroase subclase de nume care cercetează originea și semnificația antroponimelor, toponimelor, eponimelor, hidronimelor, teonimelor, cosmonimelor, zoonimelor etc. Antroponimia prezintă „caracteristicile și valorile distincte ale numelor proprii de persoane în raport cu celelalte cuvinte ale limbii”.

În istoria universală sunt atestate mai multe cazuri când denumirea monedelor/bancnotelor naționale a fost inspirată din numele sau prenumele unor personalități distincte: *Leka* în Albania, provine de la numele „prințului înger” Lec (Lekë) III Dukagjini (1410-1481), Lec sau Lekë reprezentând abrevierea prenumelui Alexandru; *Colon* în Salvador și Costa Rica, numele provenind de la Cristobal Colon, numele spaniol al lui Christofor Columb (1451-1506); *Cordoba* în Nicaragua, provine de la numele exploratorului spaniol Francisco Fernandez Cordoba (1475-1526) care a descoperit peninsula Yucatan; *Lempira* în Honduras, exprimă numele liderului indian Lempira(1497-1537) care în anul 1536 a condus o mișcare anti-spaniolă;

Bolivar în Venezuela, *Boliviano* în Bolivia, purtând numele revoluționarului de origine bască Simón Bolivar (1783-1830).

În spațiul românesc medieval, datorită faptului că au circulat multiple varietăți de monede străine, interferențele dintre numismatică și onomastică au fost caracterizate de darea unor porecle (transformate ulterior în prenume și/sau nume de familie), inspirate atât din denumirea sau imaginile de pe monedele aflate în circulație cât și din profesiile care vizau direct sau tangențial domeniile monetar, financiar și comerțul. În continuare, vom analiza unele dintre cele mai răspândite nume de familie, rezultate în urma a numeroase interferențe dintre numismatică și onomastică.

Ban / Banu / Banul. Numele generic ban are o familie lexicală bogată, fiind înregistrate o serie de „cuvinte derivate de la ban, substantive, adjective, verbe și un adverb, atestate în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea: bănar – „funcționar la monetărie”. Variantele Banari, Bănariu sunt atestate în localitățile Drăgănești, Iezărenii Noi, Sângerei Noi (r-nul Sângerei), având la origine nume de profesie: bănar „persoana care face sau administrează banii”, „funcționar sau lucrător la monetăria statului”, derivatele fiind Bănăriță, Bănărescu, Banariuc. Numeroase sunt numele formate cu sufixele -anu, -eanu, -escu. Derivatele în -escu „presupun o filiație de rudenie cu strămoșul ascendent”, arătând originea personală primară a posesorilor: Bănescu, Bănulescu.

Într-un act de vânzare, datat cu 18 ianuarie 1687, Sanda, fata lui Păcurar din Tatomirești, cu soțul ei vând cu 16 lei bătuți moșia lor din satul Șcheae lui Gh. Arbănașul, bacal din Iași. „La această tocmeală s-au prilejuit” mai multe rude printre care este menționat fratele Sandei „Banul ficiorul lui Păcurar”.

În arealul toponimic românesc este atestat satul Bănești, fiind amplasat în ținutul Cârlișura lângă Cotârgaci, actualmente comuna Bălțați, județul Iași. Satul Bănești figurează într-un document de împărțire a moșiilor, datat cu anul 1643, prin care vornicul cel mare a Țării de Jos Grigore Ureche împarte de bună voie cu nepoții lui moșiile moștenite de la părinți.

Galben. Termenul își are originea în culoarea aurului din care erau bătute monedele, fiind atestat în sensul de bani sau monede începând cu secolul al XVI-lea. Bogdan Murgescu prin denumirea de „galbeni” desemnează „monedele de aur apropiate de standardul ducaților venețieni sau ungurești, deci având aproximativ 3,5 gr. de aur”. Cuvântul „galben” apărea și alături de alți termeni care făceau referire la proveniența monedelor: ducați, galbeni împărătești (austrieci), olandezi, turcești.

În anul 2007 numele de familie Galben era atestat în 45 de localități din Republica Moldova, în total figurând 182 de familii cu acest nume. În același an în Maramureș erau atestate 28 de persoane cu numele Galben, Galbîn, Galbin.

Leu / Leul. Face parte din numele de animale în antroponimie, simbolizând măreția și puterea, în latină îi corespunde cognomenul Leo (leo, leonis). În onomastica creștină este simbol al puterii lui Dumnezeu. La români leul este un animal totem. În spațiul românesc moneda de argint olandeză, numită talerul-leu, s-a aflat în circulație pe parcursul secolelor XVI-XVIII, fiind și moneda cea mai cunoscută care servea la exprimarea tuturor bunurilor, ca monedă de socoteală. Era o monedă cu un diametru de 40 mm, cântărea 28,50 g; pe avers avea reprezentat un cavaler în picioare cu un scut pe câmpul căruia era un leu ridicat în două labe, iar pe revers era reprezentat același leu sărind pe picioarele dinapoi.

În fauna spațiului geografic carpato-danubiano-pontic dintre toate animalele totem la români (ursul, lupul, cerbul, leul, bourul, zimbrul etc.) doar leul nu a populat aceste teritorii. Totodată, reprezentările românilor despre acest animal erau exprimate în creația populară (*Colinda leului*; *Legenda leului* [lei aduși în cuști de către otomani pentru a intimida populația]), toponimie (satul Leu [Dolj]; câmpul Leu-Rotunda [Câmpia Olteniei]; valea Deleului[satul Scăieni, r-nul Dondușeni]). Antroponimic, în Țara Moldovei este atestat prenumele Leul, bunicul lui Toader (1546) și Leul, fiul lui Drulea (1580). Deși nu făcea parte din fauna locală, imaginea leului era omniprezentă în toate mediile sociale prin talerul-leu olandez, aflat în circulație în spațiul românesc o perioadă îndelungată. Imaginea leului de pe monedă contribuia la cunoașterea vizuală de către pământeni a unei faune exotice, îndepărtate, constituind și o sursă de inspirație pentru acordarea unor porecle, mai bine spus a unor etichetări onorabile, devenite cu timpul nume de familie.

În secolul XIX numele de familie Leu avea o circulație și în forma derivată cu sufixul -escu: Leulescu. În anul 2007 numele de familie Leu era atestat în 82 de localități din Republica Moldova în care existau 339 de familii cu acest nume.

Doibani. În antroponimia românească sunt în circulație nume compuse cu numeralele: doi – *Doibani*; patru – *Patrubani*; cinci – *Cincilei*; cincizeci – *Cincizăcidelei* (atestat în ținutul Covurlui). Este dificilă stabilirea asociațiilor care „au stat la baza apariției acestor porecle, devenite apoi nume de familie”. Maria Cosniceanu consideră că „sensul lor poate fi depistat numai cunoscând istoria fiecărui nume în parte, circumstanțele în care au apărut”.

Considerăm că noțiunea de „doi bani” provine din domeniul negoțului, semnificația inițială fiind asociată cu comercializarea unor mărfuri sau produse foarte ieftine, accesibile ca preț pentru majoritatea cumpărătorilor, probabil și vânzătorii unor produse și mărfuri foarte ieftine au primit inițial porecla de „doi bani” care peste un timp anumit s-a transformat în numele lor de familie.

Pe dimensiunea toponimică „Doibani” este și numele satelor provenite de la o persoană cu numele respectiv. Satele Doibani I, sau Doibani Vechi și

Doibani I, respectiv Doibani Nou se află în regiunea transnistreană, pe malul stâng al râului Iagorlâc, administrativ făcând parte din municipiul Tiraspol, fostul raion Dubăsari.

În anul 2007 numele de familie Doibani era atestat în 19 localități din Republica Moldova, existând 83 de familii cu acest nume; numele de familie Cincilei era atestat în 15 localități, putătorii fiind reprezentați de 79 de familii.

Patrubani / Patrubány. Pe parcursul secolului XVII, numeroși armeni au emigrat din Moldova în Ardeal, așezându-se în mod compact în Armenopolis (Gherla). Mulți dintre armenii stabiliți în Ardeal, în special urmașii lor, poartă actualmente „nume *vorbitoare* românești aduse cu ei și transcrise după ortografia maghiara”, cel mai elocvent exemplu fiind numele de familie Patrubány. Familii, purtătoare a acestui nume, erau prezente în secolul XVIII și în ținutul Greceni.

Fundúc. Funduc este o moneda veche turcească de aur, a circulat în Țările Române în secolul XVIII, contribuind la diversificarea arealului onomastic. Moneda era cunoscută și cu termenul funduciu, noțiune fiind inspirată din denumirea turcească a monedei *findik*, evaluată cu 200 de parale la sfârșitul domniei sultanului Abdülhamid I (1774-1789).

În prima jumătate a secolului XIX este atestat numele de familie Funducescu, purtător fiind un etnic armean. Fenomenul de adăugare a sufixului -escu a luat o amploare deosebită deoarece numele în -escu erau considerate drept mijloc de înnobilitare a persoanei. Unele persoane au adoptat numele nou de familie, „renunțând la supranumele de familie din considerente estetice”, rușinându-se „de porecelele părintești, ca și cum s-ar înjosi de ele”. O altă motivare pentru schimbarea numelui de familie era determinată de schimbarea statutului social al persoanei „prin cumpărare de funcție onorifică”, fapt care „atrăgea după sine înnobilitarea numelui prin derivare cu sufixul -escu a numelui de referință”. În secolul XIX categoriile sociale din clasa de mijloc s-au dovedit a fi interesate de numele de familie derivate cu sufixul -escu, iar sporirea numărului de persoane cu numele de familie în -escu s-a datorat în mare parte școlii, armatei și administrației. Purtătorul numelui de familie Funduc, a preferat din considerentele menționate, să accepte o derivată cu sufixul -escu, devenind astfel purtător al numelui de familie Funducescu.

Creițar / Craițar. În anul 1271 moneda care avea pe avers o cruce cu dublă traversă – *radkreutz*, se numea Zwanziger, fiind bătută de Meinhard al II-lea de Gorz (Tiro). În secolul XIV moneda era numită *kreutzer*, românește *crăițar* sau *creițar*. Habsburgii au emis această monedă pentru Transilvania din 1710(Ag), în perioada anilor 1761-1765 a fost emisă moneda de bronz.

În cazul creițarilor aspectele conexe cu onomastica sunt semnalate în sursele narative. Pictorul secui Miklós Barabás, aflându-se la București în

anii 1831-1833, scria că bucureștenii „sânt obișnuiți a învinui pentru orice lucru prost pe «Neamțul» așa că dacă din întâmplare vreun român în haine europene s'a lovit de vreun alt român ori l'a supărat întru ceva, primea răspunsul: *Neamțule bețiv!* Acest titlu deriva desigur din motivul că vinul fiind foarte ieftin, adică doi creițari ocaua, meșteșugarii nemți abuzând de el umblau beți prin oraș (...). „La fel de ieftin, cu doi creițari, pe timp de iarnă, era vândut „un iepure întreg, fără piele”. Aprecierea valorii ieftine a produselor prin echivalentul „doi creițari” în București este sinonimă cu cea de „doi bani” în alte regiuni din spațiului românesc.

Actualmente, în arealul onomastic românesc sunt atestate persoane care poartă nume de familie, inspirate din denumirea monedei menționate. În tabelul nominal cu membrii Ansamblului de cântece și jocuri „Mureșul – Pecica” (1965-1999) sunt incluși muzicanții Daniel Craițar (Dănilă), Pavel Craițar (Sabin).

Mangâr. Numele de familie provine de la moneda otomană din cupru, emisă între 1326 și 1688, având și o circulație semnificativă în spațiul românesc. Un mangâr valora un sfert de akche. Numele Mangârului provine dintr-o poreclă ce are la bază turcescul *mangyr*, cu sensul „gologan”, „veche monedă de aramă de mică valoare”. Moneda și, respectiv, cuvântul mangâr a pătruns în limba română, „fiind atestat ca apelativ de la care a apărut porecla devenită apoi nume de familie”. Numele Mangârului este atestat la 1774 în ținutul Cernăuți, satul Costești: Axântii Mangâr și Constantin Mangur. În anul 2016, în Republica Moldova numele era înregistrat cu forma Mangîr, fiind purtat de 280 de persoane, cu forma Mangâr – 3 persoane.

Concluzionăm că interferențe dintre numismatică și onomastică în spațiul românesc s-au manifestat prin preluarea termenilor din domeniile monetar, financiar și comercial prin atribuirea inițială a unor porecle, devenite odată cu scurgerea timpului nume de familie. Impactul terminologiei numismatice s-a manifestat și asupra arealului toponimic din spațiul românesc.

Bibliografie:

Burci I., Zăbavă C., *Câteva observații asupra numelor de familie compuse din Moldova*, in: Revista Limba Română, nr. 11-12, anul XIII, 2003. / <http://limbaromana.md/index.php?go=articole&n=2216> [Accesat: 01.11.2016].

Cosniceanu M., *Nume de familie (din perspectivă istorică)*, Chișinău, 2010.

Eremia A., *Arealul onomastic Sângerei. Numele de familie, originea, structura derivațională, semnificația (I)*. in: Filologia, LIII, nr. 3-4 (261-262), Chișinău, mai-august, 2012, p. 114-125. / http://www.if.asm.md/vechi/reviste/philologia_3-4-2012.pdf [Accesat: 28.05.2016].

Gînsac A.-M., *Teonimie românească. Concept, metodă, probleme*, Iași, 2013.

Ionescu C., *Dicționar de onomastică*, Ediția a II-a, București, 2008.

Moldova în epoca feudalismului, Vol. VII, Partea I-II, *Recensămintele populației Moldovei din anii 1772 și 1774*, Chișinău, 1975.

Murgescu B., *România și Europa. Acumularea decalajelor economice (1500-2010)*, Iași, 2010.

Oancă T., *Nume de familie derivate cu sufixul -escu. Considerații statistice*, in: Ovidiu Felecan (ed.), *Numele și numirea. Actele conferinței internaționale de onomastică, Ediția I, Interferențe multietnice în antroponimie*, Baia Mare, 19-21 septembrie, 2011, p. 183-195. / http://onomasticafelecan.ro/iconn1/proceedings/1_3_05_Oanca_Teodor_ICONN_2011.pdf [Accesat: 25.10.2016].

Verres A., *Pictorul Barabás și Români (Cu însemnările sale din 1833 despre viața bucureșteană)*, in: *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Literare, seria III, tomul IV*, București, 1928-1929, p. 357-390 + 10 picturi.

Vîlcu A., *Moneda otomană în Țările Române în perioada 1687-1807*, Brăila, 2009.